

- ²⁷ Мандрика М. Л. Названа праця. С. 34.
- ²⁸ Нечуй-Левицький І.С. Уривки з моїх мемуарів та згадок. С. 26.
- ²⁹ Мандрика М. Л. Названа праця. С. 29.
- ³⁰ ЦДІАК України, ф. 712, оп. 1 (1853), спр. 267, арк. 112.
- ³¹ Там само, спр. 143, арк. 12–13 зв.
- ³² Там само, спр. 126, арк. 5.
- ³³ Єфремов С. Названа праця. С. 14.
- ³⁴ ЦДІАК України, ф. 712, оп. 1 (1860), спр. 120, арк. 130 і зв., 174. Чернетка.
- ³⁵ Мандрика М. Л. Названа праця. С. 35.
- ³⁶ ЦДІАК України, ф. 712, оп. 1 (1859), спр. 93, арк. 19
- ³⁷ Іванченко Р. Г. Названа праця. С. 12.
- ³⁸ Мандрика М. Л. Названа праця. С. 38.
- ³⁹ Тарасенко М. Названа праця. С. 77.
- ⁴⁰ Там само. С. 78.
- ⁴¹ Єфремов С. Названа праця. С. 13.
- ⁴² Мандрика М. Л. Названа праця. С. 40.
- ⁴³ ЦДІАК України, ф. 711, оп. 1, спр. 5364, арк. 30 і зв.
- ⁴⁴ Нечуй-Левицький І. С. Спростування новітніх раціоналістичних думок про лице Ісуса Христа [Текст] : богосл. дис. [упоряд., авт. передм. С. Л. Хаврусь]. Приват. вид. Черкаси : Інтеграл-Техноімпекс, 2013. С. 13.
- ⁴⁵ Побірченко Н. Проблеми виховання підростаючого покоління в педагогічній спадщині Івана Нечуя-Левицького. Умань : РВУ «Софія». 184 с.

Igor Koliada. Formation of personality-Levitsky I. Nechuy as the future of Ukrainian national-cultural figure, family education and children and youth. Article attempted to analyze the circumstances and factors of I.Nechuy Levitsky personality in child-hood and adolescence. The influence of family environment and education, place of birth and residence, the learning environment on the character and outlook of the writer.

Key words: education, personality, family, childhood environment.

Отримано: 1.11.2017 р.

УДК 94:355.27-055.1 (477.83/.86) «1919»

Роман Ляскович

МОБІЛІЗАЦІЇ ЧОЛОВІЧОГО НАСЕЛЕННЯ ЗУНР ДО УКРАЇНСЬКОЇ ГАЛИЦЬКОЇ АРМІЇ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1919 РОКУ: ОРГАНІЗАЦІЯ, ПРОБЛЕМИ І РЕЗУЛЬТАТИ

Роман Ляскович. Мобілізації чоловічого населення ЗУНР до Української Галицької армії у першій половині 1919 року: організація, проблеми і результати. На основі архівних і опублікованих документів та матеріалів, праць дослідників проаналізовано організацію, проблеми і результати низки мобілізацій

чоловічого населення українського походження на території Західно-Української Народної Республіки у першій половині 1919 р., під час доленосної для галицьких українців і всього українського народу війни з Польщею. Доведено, що мобілізації були найбільш дієвим інструментом поповнення війська особовим, переважно рядовим, складом при існуючих у ході бойових дій людських втратах і формуванні його нових структурних підрозділів.

Ключові слова: ЗУНР, Державний секретаріат військових справ, повітові комісари, Українська Галицька армія, чоловіче населення, мобілізація.

Ляскович Роман. Мобілізація мужского населения ЗУНР в Украинскую Галицкую армию в первой половине 1919 года: организация, проблемы и результаты. На основе архивных и опубликованных документов и материалов, работ исследователей проанализировано организацию, проблемы и результаты ряда мобилизаций мужского населения украинского происхождения на территории Западно-Украинской Народной Республики в первой половине 1919, во время судьбоносно для галицких украинцев и всего украинского народа войны с Польшей. Доказано, что мобилизации были наиболее действенным инструментом пополнения войска личным, преимущественно рядовым, составом при существующих в ходе боевых действий человеческих потерях и формировании его новых структурных подразделений.

Ключевые слова: ЗУНР, Государственный секретариат военных дел, уездные комиссары, Украинская Галицкая армия, мужское население.

У другому десятилітті ХХІ ст. наша країна непередбачено зіткнулася з проблемою відсічі агресії, збройного захисту державного суверенітету та відновлення своєї територіальної цілісності. Завданням величезної історичної ваги стало створення сучасного, повністю боєздатного, патріотичного війська, якому під силу зупинити просування ворога по українській землі, захистити усіх громадян від ворожої експансії. Велику роль у наповненні армії необхідним людським ресурсом відіграли мобілізаційні кампанії, що проводилися відповідними державними структурами на території, підконтрольній Україні.

У цьому контексті надзвичайно цінним є вивчення історичного досвіду організації збройного захисту українських державних утворень у 1918–1920 рр., зокрема Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР) – першої держави галицьких українців у новітній час, яка змушена була проводити своє військове будівництво за допомогою проведення неодноразових мобілізацій чоловічого населення. Ці заходи дали збройним силам необхідну кількість людського ресурсу, хоча й висвітлили чимало складних організаційних та інших проблем.

Питання проведення мобілізацій до Української Галицької армії (УГА) частково привертало увагу вітчизняних дослідників (В. Гордієнко¹, М. Литвин², О. Дедик³, Н. Шумінська⁴, ін.) та деяких зарубіжних (М. Кротофіль⁵). Утім, розв'язуючи свої дослідницькі завдання, вони, на жаль, не дали повного розуміння перебігу мобілізаційних кампаній для наповнення збройних сил ЗУНР старшинами і стрільцями як наприкінці 1918-го, так і у першій половині 1919 р., хоча їхні на-

працювання безперечно мають позитивне значення для з'ясування різних складових піднятої теми.

Метою статті є висвітлення основних проблем, пов'язаних з організацією, труднощами і наслідками неодноразових мобілізацій чоловічого населення на території ЗУНР з метою формування повноцінного особового складу УГА, посилення його боєздатності в умовах погіршення міжнародного становища республіки і гострого військового протистояння з Польщею упродовж першої половини 1919 р.

З'ясовуючи процес практичної організації особового складу західно-українського війська на початку 1919 р., варто наголосити, що перші заходи у цій сфері були зроблені ще у листопаді-грудні 1918 р. Базовими нормативними документами, на основі яких проводився перший заклик цивільних громадян до молодого війська, став закон про загальну військову службу громадян ЗУНР, прийнятий Українською Національною Радою республіки 13 листопада 1918 р., а також відповідні мобілізаційні розпорядження Державного секретарства військових справ (ДСВС) від 15 і 16 листопада того ж року, за якими чоловіки-українці віком від 18 до 35 років масово мали виконати військовий обов'язок і захистити державу від посягань войовничого сусіда. Важливе значення для військового будівництва мав поділ території держави на 3 військові області і 12 військових округів. Відповідно до них було створено 3 обласні, 12 окружних і 60 повітових військових команд⁶. Заходи із наповнення УГА особовим складом, зокрема і через мобілізацію, забезпечили на кінець 1918 р. – початок 1919 р., за О. Красівським, чисельність цього збройного формування, що сягала приблизно 100 тис. осіб, причому 70 тис. із них оцінювалося як бойовий склад⁷. Щоправда, зустрічається й інша статистика. Так, Д. Микитюк для січня-лютого 1919 р. називає відмінну від зазначеної чисельність галицького війська – біля 60 тис. бійців⁸. Пояснювати цю невідповідність можливими втратами, яких зазнали українці, чи непередбаченим «статистичним збоєм», на нашу думку, недоцільно. Скоріш за все, у другому випадку йдеться про тих, хто знаходився безпосередньо на фронті.

Успіх польського війська на львівському та інших напрямках змусило Начальну Команду Галицької армії шукати резерви для контрнаступу з метою відновлення втрачених позицій. Утім досягти бажаного не вдавалося через співвідношення сил на користь польських військових сил. У січні 1919 р. вони продовжили свої успішні операції, на які потрібно було реагувати, зокрема і заходами щодо збільшення особового складу збройних сил та посилення його боєздатності. Керівництво ДСВС у листі до Начального коменданта УГА генерала М. Омеляновича-Павленка наголошувало, що, поляки напірають і роблять успіхи через «малочисельність наших військ»⁹.

У зв'язку з тим, що в українсько-польський конфлікт у Східній Галичині втрутилася Антанта, українцям, які проводили перший етап Вовчухівської наступальної операції, у лютому довелося призупинити наступ. Короткочасне, але безрезультатне з погляду примирення інтересів обох сторін, перемир'я було витрачено на відчутне збільшення особового складу УГА. Ще 2 лютого 1919 р. Держсекретаріат військових справ ЗУНР оголосив нову мобілізацію. До війська на-

бирали чоловіків 1883–1890 рр. народження, тобто 28-35-річних, які з різних причин були звільнені від військової служби за австрійської влади. Важливо наголосити, що під призов потрапили і старшокласники середніх шкіл, дата народження яких була до 1901 р. включно. На виконання розпорядження окружним військовим командам надавалося всього 10 днів¹⁰.

На місцях, де діяла українська влада, організували роботу із виконання отриманого розпорядження. Так, у Тернопільській окрузі сільським комісарам направили спеціальний обіжник «В справі покликання новобранців», яким встановили термін проведення цієї кампанії – 10–14 лютого, хоча ДСВС наполягало завершити її до 12 лютого. Мобілізованим належало прибути з двома парами чистої білизни і теплим одягом¹¹. Тернопільський повітовий комісар вимагав прибути на мобілізаційні пункти усіх чоловіків 1888–1893 рр. народження, «незалежно від віросповідання» (очевидно, мались на увазі православні, греко-католики і римо-католики з числа українців), які раніше служили в австрійській армії. До 17 лютого в повітовий комісаріат мали з'явитися і ті «латинники [римо-католики – Авт.] українського походження», які з різних причин не з'явилися під час раніш оголошених мобілізацій¹². Аналогічні заходи проводилися і в двох інших округах – Львівському й Станіславському. Новобранців, визнаних здатними нести військову службу, відразу направляли до кошів, де вони проходили професійний вишкіл, залежно від роду військ. Певну частину військовозобов'язаних звільняли від мобілізації, але цей крок був прерогативою лише окружних команд, які на підставі вмотивованих звернень повітових комісаріатів відтерміновували виконання військової служби представникам тих професій, які були вкрай потрібними для держави і яких гостро не вистачало (судді, листоноші, залізничники тощо). У разі непорозумінь у питаннях призову (спричинених переважно сімейними проблемами) верховним арбітром був Державний Секретаріат¹³.

У зв'язку з тим, що кількість мобілізованих була меншою від очікуваного, а їх ресурс у повітах не був уточнений порівняно з початком Першої світової війни, коли українців насильно організовували до австро-угорської армії та заставляли воювати за чужі національні інтереси, довелося відмовитися від попередніх рішень медичних комісій (і австро-угорських, і українських) про нездатність виконувати військовий обов'язок конкретними громадянами, що закликалися до війська. Тож, наприклад, 28 лютого 1919 р. у Самборі було влаштовано повторний медичний огляд тих чоловіків з повіту, кого раніш визнали «нездібними до військової служби»¹⁴. Однак про ефективність цієї роботи даних не виявлено. Скоріш за все, деяка частина цієї категорії чоловіків таки потрапила до війська, утім не до бойового, а допоміжного (господарського) складу, що мало певне позитивне значення для заповнення штатів підрозділів УГА.

Втомлені чотирирічною війною українці, які до того ж мали низьку національну свідомість, не завжди погоджувалися служити в українському війську і помирати за ідеали їхньої національної революції. Тому до повітових комісаріатів з'являлися не поспішали, зриваючи тим самим плани щодо поповнення особового складу збройних сил. У таких випадках, зокрема у Тернопільському повіті, до «відмовників» застосовували сільську поліцію, яка з ними не церемонила-

ся і виконувала свої обов'язки справно¹⁵. Як з'ясувалося у низці випадків, нерідко на перешкоді успішного проведення мобілізаційних заходів ставали групи мешканців (переважно жінки та старі) різних населених пунктів, які напередодні весняних польових робіт не хотіли відпускати зі своїх господарств робочі руки, відкрито бунтували. Тоді набрав великого розголосу бунт у с. Гнилиці Збараського повіту: місцеві селяни, попри чіткі і недвозначні розпорядження повітових властей, не пустили до війська чоловіків свого села, погрожуючи вбивством представникам української влади. Для роз'яснення військово-політичної ситуації, заспокоєння галичан і забезпечення примусової мобілізації окружна військова команда направила до села піхотний відділ, який впорався з поставленими завданнями¹⁶.

Результативності мобілізаційних заходів певним чином сприяли безпідставні репресії польського війська проти галицьких українців, які залишалися патріотами визвольних змагань. Молоді хлопці прагнули скоріш взяти до рук зброю і помститися за знущання і розправу над своїми родичами, українськими державними інституціями та культурою. Уряд ЗОУНР намагався фіксувати усі факти протиправної поведінки вояків генерала Ю. Галлера і доводив їх до європейської громадськості. Так, стало відомо, що у січні – лютому 1919 р. у с. Черняві Мостиського повіту команда польського панцирника пограбувала селян, замордувала трьох жінок, а польські улани застрелили 70-річного чоловіка. У десятках подібних фактів не зазначено дату за місяцем. Чимало сіл було спалено повністю, або частково, пограбовано. 21 березня 1919 р. у с. Радичичі того ж повіту поляки спалили 8 господарств (живцем згоріло 9 осіб)¹⁷. З сільських громад стягували контрибуцію, грабували греко-католицькі храми, заарештовували редакції українських газет, припиняли роботу друкарень, звільняли з посад управлінців і службовців (тільки на 1 квітня 1919 р. – 6290 службовців ЗОУНР), змушували українських урядовців давати обітницю на вірність «польській державі і народу»¹⁸.

За таких умов чисельність галицького війська значно зросла: станом на березень 1919 р., за Б. Якимовичем, було мобілізовано 126 тис. старшин і офіцерів (очевидно, мались на увазі результати усіх мобілізаційних кампаній від листопада 1918 р.)¹⁹, значна частина яких, поза сумнівом, припала на мобілізацію лютого–березня 1919 р. За В. Литвином, до весни галицьке військо збільшилося до 125 тис. бійців²⁰ (наведена цифра майже співпадає з попередньою). В. Кучерук послуговується станом на березень 1919 р. іншою цифрою – 120 тис. старшин і стрільців УГА²¹. Деяко незрозумілим у цьому зв'язку є твердження Л. Шанковського про те, що, «за даними документів Харч[ового] уряду ДСВС, з березня 1919 мобілізовано 126 000 старшин і вояків, тобто 5% укр[аїнського] населення, а фактично значно більше, бо численні старшини і вояки, що підлягали мобілізації, не повернулися ще з фронтів світової війни чи з полону...»²². Очевидно, що тут йдеться не про кількість мобілізованих «з березня 1919 р.», а станом на цей місяць, оскільки наведені нами такі достовірні статистичні викладки свідчать, що упродовж весни – літа 1919 р. такого поповнення особового складу УГА не було й близько.

Через невдачі на фронті у березні чисельність українського війська змен-

шувалася. Причинами були не лише бойові втрати, а й хвороби і, що найстрашніше, дезертирство, викликане постійним перебуванням на фронті, моральною депресією, браком достатньої кількості професійного старшинського складу, матеріальними проблемами (нестача одягу, білизни, взуття), ворожою агітацією, нарешті, примітивним розумінням наслідків втечі від виконання своїх бойових завдань (за це «нічого не буде»)²³. Не останню роль відіграло бажання мобілізованої сільської бідноти не відстати від рішуче настроєних односельців і взяти участь у самовільній ліквідації поміщицьких маєтків, про що отримували вісті з рідних місць. Отже, крім боротьби з дезертирством, потрібно було організувати приплив до війська свіжих сил, тобто продовжити мобілізаційні заходи у місцях, де вони виявилися недостатніми або мало результативними. Тож у першій половині квітня, коли на фронті встановилося вимушене відносно затишшя через погані погодні умови (безперервні дощі, навіть сніг), які негативно вплинули на стан доріг, окружні команди і повітові комісаріати знову взялися за виконання завдання щодо виявлення і призову до найближчих військових підрозділів чоловіків раніш встановлених вікових категорій. Піднесенню бойового духу і стимулюванню притоку свіжих сил до військ мало посприяти ухвалення 14 квітня закону про земельну реформу, за яким безземельні і малоземельні, насамперед вояки УГА та їх сім'ї, мали отримати понад 30 моргів ріллі після закінчення війни (самовільне захоплення і розподіл вивласнених земель, які становили державний земельний фонд, категорично заборонялося під загрозою 6-місячного арешту або штрафу у розмірі 10 тис. корон). Щоправда, з обнародуванням цього акту влада не поспішала, і опублікувала його лише у травні²⁴.

Наскільки успішно проходила ця часткова мобілізаційна кампанія можна судити з таких даних: у квітні на фронті нараховувалось 53,612 тис. українських вояків проти 62 тис. поляків²⁵. М. Р. Литвин вважає, що у той час на передовій нараховувалося усього 37 тис. вояків УГА²⁶. Автори колективної праці з історії ЗОУНР стверджують, що бойовий склад цього військового формування станом на квітень 1919 р. не перевищував 65 тис. бійців²⁷. Словом, встановити обсяг поповнення українського війська упродовж другого весняного місяця точно не можливо через принципові розбіжності у підрахунках. Хоча можна припустити, що українські військові ряди таки були поповнені новобранцями.

У середині травня по всьому фронту розпочався великий наступ польського війська, що мало незаперечну чисельну перевагу. На Покутті у наступ перейшла румунська група, чим створила для УГА додаткові проблеми. Для стримування обох противників українцям не вистачало сил. Тому Українська Національна Рада оголосила загальну мобілізацію чоловічого населення 1870–1882 рр. народження. Причому, новобранці повинні були з'явитися до повітових комісаріатів обмундировані та зі зброєю²⁸. 22 травня ДСВС видав розпорядження Ч. 4787 про мобілізацію всіх українців, «живучих на галицькій землі, обмежуючи її до скінченого 40 року життя включно»²⁹. Команда Станіславського округу, продублювавши цей документ, у своєму оголошенні збільшила верхню межу призовників до 50 років і наказала всім з'явитися до повітових комісаріатів упродовж 24 годин з часу обнародування цього розпорядження³⁰. Трохи раніше

ДСВС розпорядився, щоб усім, хто прибуде до війська у своєму одязі, виплатили грошову компенсацію³¹. Попри перші більш-менш вдалі кроки у організації цієї мобілізації, вона у підсумку не вдалася, оскільки цьому перешкодив стрімкий польський наступ³². І це при тому, що було чимало готових йти воювати на фронт, зокрема й тих, кому виповнилося 50 і більше³³. Перебіг цієї кампанії слабо відбитий у джерелах. Утім можна безпомилково стверджувати, що вона дала певні позитивні результати, які поки що не піддаються підрахункам. Емігрант І. Нагаєвський, послуговуючись, очевидно, заявами польських дипломатів у Парижі, які прагнули перебільшити чисельність УГА і домогтися для свого війська від Франції більшої фінансової і матеріальної допомоги, наголошує, що у травні 1919 р. галицьке військо нараховувало понад 100 тис. осіб³⁴. Наведену цифру, з якою важко погодитися, не коментують автори спеціальних досліджень, послуговуючись іншими даними. Так, у монографії М. Литвина зазначено, що, за даними польського Генштабу, станом на 31 травня 1919 р., після успішного польського наступу, в УГА нараховувалося всього 38 тис. осіб, майже 20 тис. з яких знаходилися у бойових лавах³⁵. Скоріш за все, наведені статистичні викладки занижені. З цим погоджується польський автор М. Кротофіль і подає інші дані: загальний склад УГА – 68 тис., бойовий – 39 тис. осіб³⁶. Командувач УГА (до 9 червня 1919 р.) генерал М. Омелянович-Павленко стверджував, що склад очолюваного ним війська ніколи не перевищував 60 тис. старшин і стрільців³⁷.

Учені ґрунтовно розглянули завершальну на території ЗОУНР військову операцію українців під назвою Чортківська офензива (7–28 червня 1919 р.). Для її проведення потрібно було мати набагато більшу чисельність військ, ніж вказану у польських джерелах на кінець травня. Не випадково, диктатор ЗОУНР Є. Петрушевич в ході українського наступу наголосив на потребі виконання розпорядження ДСВС від 22 травня про мобілізацію усіх чоловіків-українців віком до 40 років³⁸. 13 червня Г. Коссак, який відповідав за тил УГА, для оперативного виконання цього розпорядження вирішив залучити сили державної жандармерії³⁹.

У ході цієї кампанії активно працювали компактні повітові мобілізаційні комісії (у складі 4 осіб кожна) в Заліщиках, Борщові, Бучачі, Чорткові, Гусятині, Тербовлі, Підгайцях, Скалаті. Досвідчених вояків з числа добровольців і мобілізованих переважно направляли до фронтових підрозділів, необстріляних і частину тих, що колись служили в австрійському війську і не були у бойовому складі, – на вишкіл: 18-20 річних – до кошу УСС, що знаходився в с. Королівка Борщівського району; 19-35-річних колишніх військовослужбовців з Гусятинського і незайнятої поляками частини Скалатського повітів – до 1-го корпусу в Скалі; поповнення з Борщівського повіту – до 2-го корпусу в Борщові, а з Тернопільського, Бучацького і Підгаєцького повітів (як служили, так і новобранці до 35 років) – до 2-го корпусу в Ягільниці, з Чортківського і Заліщицького повітів – в Заліщики. Враховуючи вплив молоді, найстаршим (36-40 років) вирішили надати тимчасові відпустки для перебування дома⁴⁰.

Важливо з'ясувати, наскільки ефективними були мобілізаційні заходи із наповнення УГА необхідною кількістю особового складу. В. Гордієнко вважає,

що на літо 1919 р. (скоріш за все, йдеться про червень) у ній нараховувалося 100 тис. старшин і стрільців⁴¹. Цими даними послуговуються О. Завальнюк і С. Олійник⁴². Щоправда, О. Дедик не погоджується із цією цифрою і пропонує на першу декаду червня 1919 р. іншу – 62-64 тис. осіб, тобто на третину менше⁴³. Якби там не було (навколо статистичних питань, очевидно, буде продовжена дискусія), незаперечним є чисельний ріст галицького війська, прямо пов'язаний із успішно проведеною мобілізацією (встановити його абсолютну величину поки-що не можливо). Так, уже встановлено, що в ході цієї кампанії окружні військові команди зуміли мобілізувати до УГА близько 90 тис. осіб (найбільше – в Тернопільському окрузі), набагато більше, ніж можна було надати новобранцям одяг, взуття, зброю і амуніцію. Завдяки цьому розпочалося формування двох додаткових корпусів. Але більшу частину тих, хто з'явився до комісій, довелося відправити додому – залишилися воювати усього 15 тис.⁴⁴, що засвідчує про неабияку результативність кампанії із формування нових сил особового складу галицького війська. Враховуючи той факт, що більшість поповнення не було знайоме з військовою справою, в корпусах вдалося навчити основам бойового мистецтва всього 5-8 тис., хоча потреба була значно більша – до 20 тис. поповнення⁴⁵. Цього не сталося через вказаний брак зброї, різного військово-технічного спорядження. Якби не гострота цієї проблеми, цілком можливо, що УГА і не зазнала б поразки у цій військово-наступальній операції, яка спочатку проходила досить успішно. Надалі необхідно було рятувати тих, хто відступав від ударів більш чисельного і краще озброєного противника. Мобілізації у цей час втратили свою актуальність. У середині липня 1919 р. на територію Наддніпрянської України перейшли 49800 старшин і стрільців⁴⁶, які продовжили визвольні змагання поза рідними теренами. У їхньому обозі налічувалося 20 тис. коней та 10 тис. возів⁴⁷. Людські втрати, що зазнала армія в боротьбі з більшовицьким військом у Наддніпрянщині, заміщалися при допомозі локальних мобілізацій місцевого населення. При цьому було максимально враховано відповідний досвід, набутий раніше у Східній Галичині.

Отже, мобілізаційні заходи в ЗУНР, проведені державними структурами у першій половині 1919 р., забезпечили галицьке військо, в основі якого були українські частини колишньої австрійської армії, значним людським потенціалом, який дозволив створити цілком боєздатну, але недостатньо оснащену військову організацію, здатну вирішувати різної ваги стратегічні і тактичні завдання у війні з Польщею. Через гострий брак матеріально-технічного ресурсу далеко не всіх мобілізованих розміщували у родах військ. На проведення мобілізаційних кампаній негативно впливали погіршення міжнародного становища республіки, тривалі воєнні дії, зміна стратегічної ситуації, недостатньо активна робота відповідного апарату на місцях, відсутність бажання певної частини громадян захищати суверенітет галицької республіки. Досвід формування особового складу через проведення мобілізаційних кампаній пригодився УГА під час боротьби за українську державність на території УНР.

Надалі дослідницькі зусилля варто спрямувати на глибше вивчення діяльності мобілізаційних комісій на місцях, встановлення чисельності мобілізова-

них у повітах, виявлення особливостей проведення цих заходів у різних частинах ЗУНР.

Примітки:

- ¹ Гордієнко В. Українська Галицька армія. Львів : Меморіал, 1991. 110 с.
- ² Литвин М. Р. Українсько-польська війна 1918–1919 рр. Львів : Ін-т українознавства НАН України, 1998. 488 с.
- ³ Дедик О. Г. Чортківська офензива. Львів : Астролябія, 2013. Ч. 1. 232 с.
- ⁴ Шумінська Н. В. Становлення Галицької армії. Особливості комплектування та підготовки особового складу (листопад 1918 – листопад 1919 рр.) : Дис. ... канд. іст. наук / 07.00.01; Львівський національний технічний університет, «Львівська політехніка». Львів, 2016. 263 с.
- ⁵ Krotofil M. Ukrainiska Armia Halicka jako przeciwnik Wojska Polskiego 1918–1919 // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. Львів, 2009. Вип. 18. С. 385–388.
- ⁶ Тищик Б. Й. Західно Українська Народна Республіка (1918–1923). Історія держави і права. Львів : Тріада плюс, 2004 . С. 206.
- ⁷ Красівський О. ЗУНР і Польща : політичне та воєнне протиборство (листопад 1918 – липень 1919 рр.). Львів, 1999. С. 27.
- ⁸ Микитюк Д. Організаційна структура Української Галицької Армії // Українська Галицька Армія : У 40-річчя її участі у визвольних змаганнях : Матеріали до історії. Вінніпег : Вид-во Д. Микитюка, 1958. Т. 1. С. 83.
- ⁹ Держархів Львівської обл., ф. 257, оп. 1, спр. 169, арк. 2 зв.
- ¹⁰ Розпоряд // Вістник Державного Секретаріату військових справ. Станіславів, 1919, 15 берез., Ч. 7, С. 1.
- ¹¹ Обіжник до сільських комісарів в повіті в справі військового перегляду // Збаражське слово. Збараж, 1919, 9 лют., Ч. 2, С. 2.
- ¹² Держархів Тернопільської обл., ф. 32, оп. 1, спр. 65, арк. 5.
- ¹³ Розпоряд // Вістник Державного Секретаріату Військових Справ. Станіславів, 1919, 15 берез., Ч. 7, С. 1.
- ¹⁴ Держархів Львівської обл., ф. 1259, оп. 1, спр. 11, арк. 31.
- ¹⁵ Держархів Тернопільської обл., ф.32, оп.1, спр. 65, арк. 8–9.
- ¹⁶ Бачинський В. Гнилицький бунт // Літопис Червоної Калини. Львів, 1930, Ч. 5, С. 18.
- ¹⁷ Кривава книга : Передрук видань 1919 та 1921 років / Упоряд, автор передм. та пояснень Ярослав Радевич-Винницький. Дрогобич : Видавн. фірма «Відродження», 1994. С. 19–26, 27, 63–64.
- ¹⁸ Там само. С. 64–67, 74, 76–77, 83, 107.
- ¹⁹ Якимович Б. Українська Галицька армія // Довідник з історії України. А–Я. Вид. 2-е доопр. і доп. Київ : Генеза. 2001. С. 907.
- ²⁰ Литвин В. М. Україна: доба війн і революцій (1914–1920 рр.). Київ : Видавн. дім «Альтернативи», 2003. С. 348; Він же. Перша світова війна 1914–1918 рр. і Україна. Київ : Наук. думка, 2014. С. 429.
- ²¹ Кучерук В. Українська Галицька армія : Довідник. Київ : Київ. нотна фаб-

рика, 2010. С. 182.

²² Шанковський Л. Українська Галицька армія // Енциклопедія українознавства. Словникова частина / Гол. ред. проф., д-р Володимир Кубійович. Львів : НТШ у Львові; перевид. В Укр., 2000. Т. 9. С. 3345.

²³ Карпинець І. Історія 8-ої Галицької бригади // Літопис Червоної Калини. Львів, 1934, Ч. 6, С. 16.

²⁴ Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923 : Ілюстрована історія / Автор ідеї, гол. ред. і керівн. автор. колективу Микола Когутяк. Львів-Івано-Франківськ : Вид-во «Манукрипт-Львів», 2008. С. 200–201; Литвин М. Р. Вказана праця. С. 344.

²⁵ Шанковський Л. Вказана праця. С. 3345.

²⁶ Литвин М. Р. Вказана праця. С. 352.

²⁷ Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923 : Ілюстрована історія. С. 284.

²⁸ ЦДАВО України, ф. 3505, оп. 1, спр. 31, арк. 53.

²⁹ Там само, спр. 36, арк. 121.

³⁰ Держархів Івано-Франківської обл., ф. 636, оп. 1, спр.9, арк. 40.

³¹ Розпоряд Держ[авного] Секретаріату військових справ з дня 15 мая 1919 р. // Січовий голос. Коломия, 1919, 22 трав., Ч. 9–10, С. 8.

³² Карпинець І. Вказана праця. С. 36.

³³ Старці під кріс для оборони рідного краю // Народ. Станіславів, 1919, 21 трав., Ч. 29, С. 3.

³⁴ Нагаєвський І. Історія Української Держави двадцятого століття. Київ : Вид-во «Укр. Письменник», 1993. С. 207.

³⁵ Литвин М. Р. Вказана праця. С. 366.

³⁶ Krotofil M. Ibidem. С. 386.

³⁷ Омелянович-Павленко М. Спогади командарма (1917–1920) : Докум.-художнє вид. / Упоряд. : М. Ковальчук. Київ : Темпора, 2007. С. 141.

³⁸ ЦДАВО України, ф. 2188, оп. 1, спр. 53, арк. 121.

³⁹ Там само, арк. 43.

⁴⁰ Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923 рр. Збройна боротьба ЗУНР за свободу, незалежність, соборність : док. і матеріали : у 5 т., 8 кн. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2008. Т. 4. С. 435–436.

⁴¹ Гордієнко В. Вказана праця. С. 62.

⁴² Завальнюк О. М., Олійник С. В. Українська Галицька армія на Поділлі (липень 1919 - травень 1920 рр.) : монографія. Кам'янець-Подільський : Вид-во «Медобори-2006», 2013. С. 57.

⁴³ Дедик О. Г. Вказана праця. С. 196.

⁴⁴ Литвин М. Р. Вказана праця. С. 382.

⁴⁵ Дедик О. Г. Вказана праця. С. 89.

⁴⁶ Гордієнко В. Вказана праця. С. 65.

⁴⁷ Макарчук С. А. Українська республіка галичан. Нариси про ЗУНР. Львів : світ, 1997. С. 179.

Roman Liaskovich. The mobilization of the male population of WUNR (Western Ukrainian National Republic) to Ukrainian Galician Army in the first half of 1919: organization, problems and results. On the basis of archival and published documents and materials, the researches' works, we analysed the organization, the problems and the results of a number of mobilizations of the male population of Ukrainian origin to the territories of WUNR in the first half of 1919, during the decisive for Ukrainian Galician people and all Ukrainian people war with Poland. It is proved, that the mobilizations was the most efficient method for reinforcement of troops, mainly with mans, due to the existing in the course of the given combat operations human losses and the formation of its new subdivisions.

Key words: WUNR, State Secretary of Military Affairs, district commissioners, Ukrainian Galician Army, male population, mobilization.

Отримано: 10.07.2018 р.

УДК: 94(100) «1939/1945»-057.36:316.624

Олександр Лисенко,
Людмила Хойнацька

ПРОТИПРАВНІ ДІЇ РАДЯНСЬКИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЯК ПРОЯВ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕВІАЦІЇ У 1944–1945 РР.

Олександр Лисенко, Людмила Хойнацька. Протиправні дії радянських військовослужбовців як прояв соціальної девіації у 1944–1945 рр. У статті розглядається комплекс проблем, пов'язаних з ускладненням криміногенної ситуації на завершальному етапі Другої світової війни у зв'язку з правопорушеннями військовослужбовців. Аналізуються соціально-економічні й морально-психологічні передумови, причини девіантної поведінки офіцерського й рядового складу Червоної армії на території України. Наводяться типові приклади дій, що спричиняли накладання дисциплінарних, адміністративних і кримінальних санкцій на винних, а також спроби протидії останніми правоохоронним органам у забезпеченні порядку. Характеризуються заходи цивільних і військових властей, спрямовані на покращення ситуації у військовому середовищі, зміцнення військової дисципліни, профілактику правопорушень і зменшення їхньої кількості.

Ключові слова: Друга світова війна, Україна, військовослужбовці, Червона армія, девіантна поведінка, кримінальні злочини, правопорушення, правоохоронні органи, юридичні санкції.

Александр Лысенко, Людмила Хойнацкая. Противоправные действия советских военнослужащих как проявление социальной девиации в 1944–1945 гг. В статье рассматривается комплекс проблем, которые связаны с усложнением криминогенной ситуации на заключительном этапе Второй миро-